Bréfa- og málasafn Benedikts Sveinssonar 1884-1944, fyrri hluti

Bjarni Benediktsson – Benedikt Sveinsson – Kaupfélag Norður-Þingeyinga

Tekið af vef Borgarskjalasafnsins

bjarnibenediktsson.is

Einkaskjalasafn nr. 360
Benediktarskjöl
Askja 5-12, Örk 2

©Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Selt

Afritið.

~~Möbók fjelagsins.~~

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

16

~~Kartöflurakt~~ K. N. P.

Kartöflurakt K. N. P.

15

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

1

Sett

Inngangur

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Ríki þrí, er hér hefst, er allt af flytja þátt úr verklýðssögu hlíla og þjóðanna hérads um hálfrar aldar skeid. Áður en atburðurinn hefst, verður með fáum orðum vikid af þráð til verklýðs almennt og ástöðu hérada-ins til viðskiptamála, um þremur gildum norðurþjóðum — hvernig þessu skyni á líðnum tímum, allt þangað til verklýðsin kemur í hendur hérademanna sjálfra.

Þjóðveldistíma bilid, hefir oft verid nefnt "Gullöld Íslendinga". Í þá tíð var öll verzlun þjóðarinnar vid útlönd í höndum landsmanna sjálfra, eda hád stjórn þeirra, þar sem valdsmenn þjóðarinnar réðu öllu verðlagi. Þá flutu kaupförin ~~utan~~ austr, auk vidar og ungóla, skarlgripi, klæði og glasileg vopn. En þegar þjóðin var kamin í hjörð danska einokunar-verzlunarinnar og íslenda dottinsveldid gat sett ~~okkur~~ osz þá kosti, sem þeir þóknuðust,

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

þá sendu landsmenn konungsinnum í Evrópu, þar sem þeir kvörtuðu um þad, skýlfandi af andúðinni, ad nýlíd, sem einokunarverzlunin flytti til landsins, vari nyglad og matkad og med öllu óhæft til manneldis, sundgárnid til einskis nýtt, og dyávidurinn þannig, ad ei kannan gati þeir ekki sundrad árar til ad fleygta ~~med~~ fiskibátsenum ~~þeim~~ á sudinn og farin fúin.

Um þad verdur vart deilt, ad gód verzlun er mikilvægt skilyrdi fyrir þroska atvinnuveganna og velmegun þjódarinnar. En gódum efnahag og lífskjörum fylgir ad jafnadi heilbrigdi, andleg sem líkamleg, og leinatt sátt og frídur. Gódverzlun er lífsskilyrdi hverrar þjódar.

Flestar sagnir handa til þess, ad náttúran hafi líkt med aflinum, vel þeim, sem í öndverdu flýdu til Íslands og festu þar bygd.

Í fyrstu bókinni, sem sitt var á íslenzku máli, segir, ad vid fund Íslands hafi þá verid vid: vaxid milli fjalls og fjöru. Rétt þau, sem á eptir fylgdu, geta á ýmsan hátt svo glæsilega lýsingu á landinu, ad þad fór nýtt ad vonum, ad landnáms mönnum farnadist vel í nýja bústadnum.

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Eigi þarf að efast um, að lýsing Íslendingasögu í skógunum hafi átt vel við um veðurhluta Norðr-Þingeyjarsýslu; og ennur gæði hafa verið í samsemi við skógana. Allur gróðus sérkilegur, ár og vötn full fiska, og gott fil fanga við gávartíðina. En samt hefir, þrátt fyrir náðirungæðin, og að ~~samanlagt~~ sama leyti vegna þeirra, verið mikil þörf verðlenar. Í sögunum úr þessu héraði frá fornöld er alt minst kaungskapar og kaupskipa.

~~Gæðar og mikil framleiðsla~~

Gæðar efnahagar og mikil framleiðsla eykur alt viðskiptaþörfina. Þar sem framleiðslan heima fyrir hefir í fornöld verið meira en þörf var fyrir, var nauðsyn að geta skipt heim fyrir varning annarra landa. En gríðar haguir og efnaðir skiptavinir hafa dregið til sín þá, sem slendaða fagmennska og kaupskap.

Þegar í sögualdinni er getið um Hraunhöfn og Raufarhöfn í sambandi við kaupfór. Og landnámsmaðurinn á í Vestursléttu reisti bæinn við ágæta höfn, Leirhöfn. Hefir héraðið þegar í öndverðu verið vel sett um aðstöðu til að nærzla við þá, sem hýsldu upp kaupskap við ýmsar lönd.

(Framh. á bls. 8)

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Af þeim höfnum, sem hafa verið nefndar hefir á einu mögnuðu ~~[illegible]~~ ~~á~~ fáum kaupteinum: það er Raufarhöfn.

Frá því á fornsögum lýkur, getur Raufarhafnar ekki fyrr en á miðöldum. Þá hafa hinir þýzku „Hansa"-kaupmenn þar stöðvar sínar. Þeir sóttust mest eptir kaupum á fiski og lýsi, og hefir fiskisæld Austfjarðanna lokkað þá til austskaganna, fremur en verzlun við bændur. Mörgum um búðir ~~búðir~~ þeirra sáust á Raufarhöfn öldum saman. Er hugsanlegt, að leifar þeirra mætti enn finna, ef samsaskað væri.

Um aldamótin 1700 er á á Raufarhöfn fiskistöð Hollendinga, og hefir eptir þeim sem síðar munu af gömlum skýrslum verið nokkur skipaferð þangað. Þótt einokun Dana væri þá einvöld um íslenzka verzlun, hefir vafalaust verið skipt nokkuð við Hollendinga þessa. Fiskiveiðum þeirra var yptast samfara meiri eða minni verzlun líka og sagan hermir svo víða. En Raufarhöfn hefir sökum staðháttar verið „utan við landslög og rétt".

Fyrir réttum hundrað árum var hafizt handa um að stofna fastaverzlun á Raufarhöfn.

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

var gert ráð fyrir,
Fyrst ~~stóð til~~ at verzlun Ödmen & Wulffs ~~setti~~
~~var upp~~ reki þar verzlun og var ~~hennar~~ hennar mæld og mörkuð
~~at mæla hennar~~ ~~at~~ lót til verzlunar á staðnum. Úr þeirri
ráðagörð varð ~~samt~~ þó eigi framkvæmd. En
árið 1836 kemur til Raufarhafnar danskur
kaupmaður, Thaae, og byggir verzlun. Hann
reist þar stórhýsi til verzlunar, sem enn
standar, auk íbúðarhúsa ~~byggingar~~ Virðist
kaupstaðurinn hafa verið blómlegasta enn og
eptir miðja öldina. Fyrsti íslenzki kaup-
maðurinn þar á staðnum Bjarni Þorsteinsson
„borgari" sat þar verzlun um mörg ár og
gaðlist vel þá. Líka var þar enn hið veit-
ingahús, sem segir, hversu aðsókn til
verzlunar hefir verið mikil.

Verzlun Thaaes í Raufarhöfn
stóð fram um 1860. Vörur lét hann skúmaar sendar
keyptar af Grímsfjelaginu, sem hóf þar
verzlun, er starfaði fram yfir 1890.
Þótt árferði væri ein tíð á spillast, var
samt látið vel af hag Melrakkasléttu á
fyrstu árum Grímsfjelagsins, enda var
verzlun þess einkar góð lengi framan af.

Á síðara hluta nítjándu aldar
~~varð~~ kom tíðarfar, örlagaríkt jafnt verzl-
unum sem skipstjórnunni heim. Hafís
lagði hafnarvikafli, sem náði hámarki sínu

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

árið 1882, þegar hafís lagðist að Norðurlandi og Austurlandi snemma árs og hindraði skipaferðir fram undir haust, en drepsótt og ósáran var um allt land.

Skal nú víkið frá Raufarhöfn, en Köpasker getið að vokkru.

Um stað þann, sem nú er Köpasker er hvergi getið fyrir miðja síðastliðna öld. Ekki það bil fór fram samsöku á ýmsum höfnum á Norðurlandi, og er líkilegt, að þá hafi ~~varist~~ þótzt verið tekið (at gera "Köpaskersvog", eins og staðurinn var fyrst nefndur, að kaupteini Öxafjarðar. Árið 1879 er Köpaskersvögur lýzgilbur sem verzlunarstaður, og um sama bil höfðu lausakaupmenn siglingar þangað. Einnig var verzlað þar á skipum frá Grænafélaginu og Örum & Wulff.

Verzlun lausakaupmanna var að mörgu leyti hagkvæm. Sökum lítils bilkostnaðar var þeim auðvelt að selja ódýran varning, en gróða samt, ef ~~vel gekk með skil kaupendanna~~ kaupendur stóðu vel í skilum. Lausakaupmenn ~~fóru~~ verzluðu á skipum sínum án þess að kosta til sölubúða með fastri starfsliði. Þokkar heimildir eru fyrir því, at líkilegt þótti, ef lausakaupmenn gátu selt vöru sínar með 50% álagningu á innkaups-

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

verdið erlendis. Það þótti mér góð kjör ef tókst
at kaua varningi frá útlöndum allt til
kaupandans með svo litlum tilkostnaði.

Verzlunarfélag það, sem keypt
var við Borgundarhólm í Eystrasalti, sendi
um mörg ár skip til að verzla á Norður-
landi. Best þekt á Kópaskeri var skip það
~~sem~~, sem nefndist "Providence". Skipstjóri
og um leit verzlunarstjóri var L. G. Bredbjörn,
vinsæll maður og liprar í viðskiptum.
Eftir at "Providence" hafði um allmörg ár
heimsótt Kópasker, lauk ferðum skipsins
þannig, at það leukt á grunn þar á höfn-
inni, í slæmu veðri. Það kamst at vísu
á flot og náði til Eyjafjarðar. En þar var
það dæmt óseyjafært og selt ~~upp~~ á uppboði.
Þar met lauk ferðum útlendra lausakaup-
manna til Kópaskers. Skipti við það
mjög til hins verra um ~~mat~~ verzlun héraðsins.

Skip Gránufélagsins
kama til Kópaskers ~~um~~ verzlun þess
í Raufarhöfn hætti árið 1893. En Ö. & W.
í Slásavík sendi skip sín þangat allt
fram á öfriðarárin 1914–1918.

Eins og áður er sagt frá,
segndust harðindaárin milli 1880 og 1890

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

fleiriem fjengrar ~~Borrhólmska~~ verzlunar-
fjelagid í Borgarhólmi (leyslist upp, og lugir erlendir
kaupmenn hjeldu áfram sama verzlun, sem hann hafdi rekid. Bæinn fjelagid
beid þann knekki vid hardindin og tóp,
sem af þeim leiddi, at þad nádi ekki
eptir þat. Fjelagid vard smám saman eigu
erlendra lánardrottna og þann ad sídustu
inn í útlenda stofnun, sem um nokkur
ár ádi verzlanir víd Faxaflóa um Island.

Þegar Bæinn fjelagid og
lausakaupmenn vóru úr sögunni, áttu
Hordurfjingeyingar ekki annars úrkosta
en at sækja verzlun ~~þaina~~ til Húsavíkur eda
Vopnafjarda. Var hvorugt ákjósanlegt. Í Vopnafjarda kaupstad var verzlun Örum & Wulffs um
vóld. Í Húsavík hafdi sú verzlun ~~hjen~~ fengid ~~at~~
~~fá~~ keppinaut. Kaupfélag Þingeyinga hafdi ~~var~~
~~þegar~~ ~~taid~~ ~~at~~ starfad þar um árabilid.

K. Þ. gerdi þegar á fyrstu
árum sínum miklar umbætur á verzlun
í Suder Þingeyjarsýslu, auk þess sem
starfsvid þess nádi austur yfir Reykjaheidi.
Í Keldahverfi var stofnud deild úr fjelaginu,
og bóldust til hennar ýmsir bændur í
Skinnastada og Þverhólahreppi. Vard
brátt alkunnugt, hversu ~~þarna~~ nagstad viduskiptin

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

gera orðið hjá Kaupfélagsmönnum. En erfitt reyndist þeim, sem búsettir voru austan Jökulsár, að verzla við K.þ. sökum þess, hve leiðin þangað var löng og Jökulsá óbrúuð. En Kaupfélagið gat ekki hamið sig við að senda þeim vörur sjóveg. Þar stóð Ö.&V. hetar að vigi. Verzlunin átti sjálf seglskip, sem vörur á seinnari rotuð til flutninga milli hafna innanlands.

Þannig var þá hamið högum manna á Norður-Þingeyjarsýslu þegar hálfri öld. Langvinn harðindi höfðu þrengt svo að bændum, að framtíðin virtist tæpast annað en vanlands borátta, sem hlyti að enda með algerðu hruni. Fjöldi bænda flutti búferlum til Vesturheims með skyldulið sitt, og margir einhleypir fylgdust með þeim, hjú og fleiri. Hjá þeim, sem ekki fóru, var helzta vonin sú, að kaupa fjárhlöðunum af sér vestan um haf. ~~Er þeim þótti landbreinsun~~ Þótti mörgum léttir að brottför þeirra úr landinu. Mörg ekki séð í kostnað við útflutning þeirra, sem hefðu fór, mun trúin á nýja landið hafa verið nógileg til þess, að þeim, sem þannig vörur sendir, var ekki á móti skapi að skipta um bústaðina.

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Eptir at kaupt var fram yfir 1890 tók at skipta sem til hinz betra um árferði. Hefir þat átt mikinn hlut at þvi, ásamt sáu ómu ráði vanni til þorgar þa þau at flýja landið. Og viðskiptin við Kaupfélag Þingeyinga síðan hýst, at verzlun héraðsins gat úll þarst til hins betra, ef hún var tekin réttum tökum. Þó þau menn þá at hugsaðum at hefjast handa sjálfir.

Gerðust nú þau bíðjindi, at bændur í norðurum hreppum Norðurþingeyjarsýslu hendust samtökum í þeim tilgangi, at koma verzlun héraðsmanna í umráð þeirra sjálfra. Hvat þar hefir verið aðhafst, og með hverjum árangri, er ollað til að verði skýrt frá á nokkru í greinum þeim, sem þar hér á eptir.

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

1

Blaðsíðutalan athugist!

Upphaf Kaupfélags Norður Þingeyinga og Landnám að Kópaskeri.

Um 1880 hófust þær hreifingar í viðskiptamálum á Norðurlandi, er fæddu af sér Kaupfélag Þingeyinga, fyrsta samvinnufélagið á þessu landi.

Stofnfundi þess var haldinn á Laxárdal, 20. febr. 1882, sóttu hann menn úr Norður-Þingeyjarsýslu. – Annar þessara manna var Kristján Kristjánsson, bóndi á Víkingavatni, nú á Kópaskeri; faðir framkv.stjóra Kaupfélags Norð. Þingeyinga, Björns Kristjánssonar. – En þetta ár eða næsta var stofnuð Keldhverfingadeild í K. þ. – Er óhætt að telja, að Keldhverfingar hafi þegar frá upphafi tekið fullan þátt í þessari nýju, merkilegu hreifingu.

En við hið ægilega vatnsfall, Jökulsá, stóðu austhreifingin eðlilega í bili. – Að vísu sóttu Öxfirðingar að nokkru leyti viðskipti sín til Ó. T. Wulff Verslunar í Húsavík, en mikið af þeim viðskiptum fór fram á Kópaskeri, á skipi verzlunarinnar, er kom þar á hverju sumri um mörg ár, á höfninni, og fóru þar fram aðal-vöruviðskiptin. – Til Kópaskers kom og um allmörg ár lausakaupmaður L. Friðbjörn frá Rönne á Borgundarhólmi á skipi sínu Providence og hafði áðs mikla verzlun við norðursveitir; einkum Núpasveit og Sléttu. Þessar sveitir höfðu og mikil skipti við Granifélagsverzlun í Raufarhöfn, og váku þangað sláturfé á hverju hausti. – Fjallamenn sóttu þá mesta verzlun sína til Þórshafnar.

Auðsjáanlegt var, að ekki gat hjá því farið, að Kaupfélag Þingeyinga næði austur yfir Jökulsá þar fram í sýslu. Var það einkum á árunum 1885–1890, að nokkur viðskipti austanárinnar, vissu þau tókust, náðu þau allt leið út í Núpasveit. – Fundið hefi eg nöfn 14 manna, er hluta-bréf áttu í K. þ. um þessar mundir. – Bændur

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

kaupmönnum og íslendu verzlunarvaldi mun hafa vakið þar nýj andstaða.

Með einum norðanmanni barst formanni K. þ. bréf frá sra Halldóri Bjarnasyni í Prestholum um viðskiptamál. Þar er skýrt frá því, að ~~[illegible]~~ gerzt hafi samtök í Núpasveit um það að fá vörur til Flóðaskers ~~[illegible]~~ með atbeina K. þ. eða formannsþess. Fylgdi vörupöntun þessu bréfi, og þess getið, „að allir Núpsveitungar vari í þessum samtökum, nema þórarinn í Efrikólum". Flunnugum mun ekki hafa þótt þella neitt kynlegt, ~~[illegible]~~ þórarinn hefði áður verið forgöngumaður þessara mála í Núpasveit. Í þessu máli var ~~[illegible]~~ hreift við nokkra forráðamenn og fullbrúa K. þ., sem ~~[illegible]~~ hlutaðeigandi. Einsog áður sagt, var nokkur móður í mönnum ~~[illegible]~~ gegn erlendu Kaupmannaviki, og P. L. W. sérsaklega. Var afráðið að senda þegar mann eða menn norður um sveitir, helzt allt leið norður á Langanes, ~~[illegible]~~ til Kaupfélagssamþykkt á öllu þessu svæði. Var þá um leið ráðist á síðasta vigi P. L. W. í Húsavík, sem var ~~[illegible]~~ Þingeyjarsýslur og Núpasveit auk Kelduhverfis á nokkru. Fyrir bilmæli formanns K. þ., Péturs bróður míns, tókst eg þessa ferð á hendur, ásamt Júlíusi Ólafssyni bóndaefni frá Ólafsdal.

Það var síður en svo, að þessi ferð væri líkleg til nokkurs árangurs, að svo stóddu. Ferðin var valin í blaðskammdeginu, í óferð og illviðrum. Líklar líkur til, að fundir kæmust á í sveitum á þeim tíma. Eg var alveg ókunnugur í sveitum austan Tunguheiðar. Eg hafði ekki áður haft neina forgöngu þessara mála, og heldur ekki mikla sjálfstraust til þeirra klúta. Tissi veltað hér var við mikla erfiðleika að etja, og að allt varð að veita frá grunni; engin brú á Jökulsá, sem kemur samgöngur vestur sveitir austan árinnar. Og að síðustu

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Bæði þá vitni um allnokkur viðskipti, og meiri en vaninn er úlega urðu. Aðal-viðskipti sín urðu menn að hafa ~~[illegible]~~ í verslunar-sengátum. Þó mynduðust tvær deildir austan árinnar fyrir forgöngu þeirra Þórarins bónda Benjamínssonar í Efrihól-um, í Kipasvatni, en í Dvarfirði Þórðar Flóventssonar bónda í Krossdal. Má sjá á fundargerðum í K. þ., að þessir menn hafa verið setir í félagsfundum fyrir þessar deildir. – Á aðal-fundi K. þ. 1889 áttu báðir þessir menn setu í stjórn. Var þar sam-þykkt, að stofnan þeirra til félagsins, ályktun um, að fara þess á leit við umboðsmenn félagsins, að senda vöru á hafnirnar við Dvarfjörð, Klöpasker og Fjallahöfn. – Eg tel víst, að þessu máli hafi verið fylgt eftir af formanni K. þ., þó enginn yrði árang-urinn í það sinn; – og eigi fengust enn aðrar siglingar til þess-ara hafna, en áður höfðu verið og getið er um hér að framan.

Það var alls ekki fýsilegt fyrir gufuskip, að sigla á þessar hafn-ir, er margir kölluðu hafnleysur. Þar vantaði einnig allt til að taka á móti þeim: báta, bryggjur og skýli fyrir vöru. – Ekki er mér kunnugt um, að þessum málum hafi oftar verið hreyft á fundum K. þ. og eigi heldur, að nokkur hafi sótt þar fundi frá þessum deildum eftir þetta. Fóru viðskiptin minnkandi, og deildirnar lögð-ust niður litlu síðar.

Það var í Nóvembr. 1893, að verslunarskip D. & W. á Húsavík sleit upp og strandaði þar á höfninni hlaðið vörum, svo sem: saltkjöti, gærum, tólg, laxi o. fl. – Það þótti atið mikil tíðindi, er skip strönduðu, hlaðin vörum, innlendum eða útlendum. Þar var mikil hagnaðar-von fyrir menn, er til uppboðs kom. – En svo fór oftast, að kaupmenn fleyttu vjómann af þeim gróða. – Það var á slíkum samkomum eða mannfundum, að þeirra mátt skein hast og djörf. Hér var sérstaklega að mæta verslunarstjóranum á Húsavík, en nokkrir fleiri kaupmenn voru á þessu uppboði.

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

1)

Einsog fjöðkunnugt er, hafði staðið hörð bríð milli Kaupfélags Þingeyinga og Húsavíkurverzlunar. Að vísu varð verzlunin árlega að draga saman seglin; en viðskipti hennar vóru enn mikil, ~~sérstaklega~~ einkum austan Þingeyjarsýslu, og áhrif hennar vóru enn gríðarsterk. En menn vóru samt hættir að ganga bognir og bljúgir fyrir kaupmanninum, þótt viki hans stæði enn á gömlum merg. En hér vissu menn, að verzlunarstjórinn á Húsavík ætlaði sér eða verzlunni mestan gróðann af uppboðinu. En Kaupfélagsmenn og bændur ætluðu ekki að láta afskipta sig eða Kaupfélagið. Vóru hér bændur annarsvegar, en kaupmenn hinsvegar. Var þegar gengið til samninga, er á staðinn kom, einsog venja var til á ~~þessum~~ slíkum uppboðum. Er þar ~~stutt~~ skammt frá að segja, að samningar náðust ekki um skipti á uppboðsvörum, eða hagnaðinum, sem fengist ~~með~~ af lágum boðum. Kaupmenn vænduðu að gera sig þar stóra, einsog þeirra hafði verið venja. En bændur hétu því, að láta þá ekki fara miklu víðari af þessu uppboði en þeir komu. ~~Það~~ Fór svo, að allmikið kaupboð varð um flesta hluti, og fór flest í fullt verð, nema skipið sjálft, er verzlunarstjóri Þórður Guðjóhnsen hreppti, með nokkrum vélum að mönnum fannst, og með mjög lágu verði. Var allmikill hiti í mörgum út af þessu, og fannst enn, þótt í litlu væri, að hér hefði verið snúið á bændur. En því er þessa getið hér, að eg hygg, að þetta og fleira, sem kom fyrir á þessu uppboði, hafi nokkur áhrif haft á það, sem síðar gerðist í samvinnumálum.

~~Á þessu~~ Uppboð þetta, er líka mátti kalla fund eða fundi bænda, ~~mætti~~ sóttu óvenjulega margir menn, úr öllum hreppum Suðursýslunnar, og margir úr Norðurþingeyjarsýslu. Var skotið á málfundum, er hlé var á til þess. Uppboðið stóð í þrjá daga. Þar ~~voru~~ tókust nokkur kynni manna, er áður höfðu lítið þekkst. Hugir margra ~~vöxt~~ gerðust Gunnveifir. Vóru þar allmikið rædd viðskiptamál ~~á~~ héraðsins;

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

vafasamt, hvort

var ~~þad náðkvæðt líklegt, að~~ mér mundi bakast, að vekja menn ~~upp~~ til starfa um þessi mál, er 12 ára starfsemi K.f.S. ~~er~~ ~~vor fjöðkaund~~ hafði eigi ~~líkt~~ þad betur en raunga vitni, ~~er~~ Því betur vóru mér ekki allar torfærurnar ljósar þá. Eg réðst vreggur í ferðina, friandi á málefnid, med útulan samfyldarmann, er studdi mig á allan hátt, þá og síðar.

2) Seint í Nóvembr lögdum vid af Húsavík, gangandi í vondri ferð norður eftir Tungukeidi, og nádum ad Víkingavatni. Þaðan fórum vid med bæjum austur sandinn ad Arlækjarseli. Þaðan nádum vid í Prestháls. Þangad var ferdinni heitid fyrst og fremst. Var okkur þar tekid vel og kurteislega. En ekki get eg sagt, eftir samrædur vid prestinn og Pál bródur hans, ad vid fengjum nokkra hvatningu í þessu erfida ferdalagi, og daufara tekid á málunum en eg bjóst vid, og ráda mátti af bréfi hans til K.f.S. Ráðgert var þó ad halda þar fund í bakaleid. Úr Núpasveit heldum vid kring Slétta til Raufarhafnar. Þaðan ætludum vid í Þistilfjörð og alla leid til Þórshafnar, en dagadi uppi í Sveinungsvík. Rédum vid af ad snúa þar vid. Ferdin var hin versta og einlægar hríðar. Fórum vid því nær sömu leid til baka; fengum vid med okkur inn í Núpasveit fór bónda Arnason á Ásmundarstöðum, er mestan áhuga hafði á þessum málum á Sléttunni, og varð forgöngumadur þeirra. Kómum vid á alla bæi á Sléttu og flesta í Núpasveit. Þar kvöddum vid til fundar og mun síðar skýrt frá honum. Um Þórarfjörð ofanverðan fórum vid ekki, en þar vóru mál þessum kunnugir af ödrum, sem síðar mun getid. Um Kelduhverfi þurfti eg ekki ad fara í þessum erindum; á flestum bæjum munu þar hafa verid félagsmenn úr K.f.S. Á Þorláksmessu fórum vid Tungukeidi til baka. Hóftum vid nær mánud á Fremri. Lengst af hríðar og illfærd bæja milli nema á skíðum.

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Það yrði of langt mál að skýra ítarlega frá þessari ferð, og áhrifum þeim, sem eg varð fyrir. Verð eg sem mest að snúa að því, er snerti erindi okkar. Alstaðar var okkur tekið einsog vinum, og sumstaðar með þeirri rausn og höfðingsskap, sem eg hafði aldrei áður þekkt. Yfirleitt fannst mér meira til um myndarskap í búskap og ýmsum háttum, en eg hafði búist við. Snerti það eigi síður konur en bændur. Og kynning sú og vináttu, sem eg batt við ýmsa merka menn og konur – en átti eftir að aukast – fannst mér svo mikils verð, að eg þóttist ~~líklega~~ meiri maður og ríkari en áður. Hin eiginlegu erindislok voru ~~eftir á mér lögð~~ fremur tvísýn. Á Núpasveit ~~vínum~~ vóru undirtektir ~~ekki svo góðar þeim er hugt, ef eitthvað mætt ýmsum~~ ~~en aðeins á mörgum~~ annarsstaðar. Á fundi í Presthólum, þar sem ~~mætti~~ flestir bændur í Núpasveit og nokkrir aðrir, var samþykkt

1. Að stofna kaupfélag, eða pöntunarfélag, er tæki til starfa á komandi ári, og næði yfir sveitir þær, er hægasta átti aðsókn til Kópaskers, þ.e. Hólsfjöll, Þistilfjörð, nokkurn hluta Keldunesshrepps, Núpasveit og Sléttu. Heimilisfang Kópasker.
2. Skorað á Jón Jónsson frá Gautlöndum, að gerast forgöngumaður þessa félagsskapar til bráðabyrgða, hvetja deildir á þessu svæði og safna pöntunum, hafa viðskiptum erlendis fyrir félagið o.fl.
3. Félaginu var nafn gefið, sem þá kenndi ber: Kaupfélag Norðurþingeyinga.
4. Þorsteinn Þorsteinsson hreppstjóri á Daðastöðum var kosinn deildarstjóri fél. deildar, er síðar var nefnd Núpadeild.

~~Á fundinum mætti auk~~ Á fundinum á Presthóla-bræður. Lögðu þeir fátt til málanna. En áður en fundi lauk, reis sira Halldór úr sæti sínu og lýsti yfir, að hann gengi ekki í þennan félagsskap né styddi hann; ~~án þessa aðfara nokkrar ástæður fyrir því, svo eg man er rúmar minu ýmsir kunnugir hafa vitað hana – og ekki hryggstyfi af sýna þó. En hér er ekki ástæða til að rekja þau mál, er snerta samkomulag Núpsveitanna við prest sinn, er varð þjóðkunnugt.~~

Hér hef ég dálítið mistúlkað þá þróun, sem á eftir fór. B.S.

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

~~Þad~~ Sló nokkrum óhug á mig við þessa framkomu prestsins. Aðrir forgöngumenn þessarar mála, að undanförnu, t.d. Þórarinn í Efrihólum, létu heldur ekki sjá sig þarna. Eg var því enjög hikandi, að taka þetta ~~á~~ mér. Í rauninni var áhuginn minni, og ekki ~~svo~~ almennur ~~og~~ sem eg bjóst við. Eg sá af vísu, að málið mundi stranda í bráð, ef eg drægi mig nú í hlé. Eg hét því á þessum fundi að hafa forgönguna fyrst um sinn, og koma aftur í ~~Febrúar~~, Safna þá pöntun og vöruloforðum, með aðstoð þeirra, er til fengjust. – Ekki var búist við að koma á almennum fundi fyrr en vorði; en deildafundum, eða stofnum deilda í hverri sveit, var búist við að yrði lokið í Febrúar. Því miður er ekki til skrifuð fundargerð frá þessum fundi. Eg vildi ekki fara fram á, að menn skráðu sig þarna sem áhveðna félaga; eg hygg, að þeir hefði orðið fáir, sem vildu víða á vaðið. Það átti að bíða þar til deildir yrði ~~mynduðar~~ stofnaðar, og skriflegar skuldbindingar teknar af hverjum einum. Það er því hæpið að kalla þetta stofnfund félagsins. Hann ~~til hans~~ hann má telja fyrsta drög að Kaupfélagi Norðurþingeyinga.

Málum þessum var þá þannig komið eftir þessa fyrstu ferð mína. Í Núpasveit ~~sinni~~ tók Þorsteinn bóndi á Daðastöðum að sér forgönguna, einsog áður var skýrt frá. Helztu stuðningsmenn vóru þeir Jónsson á Snartastöðum og Þorláksson. Á Sléttunni hitti eg fyrst Kristján bónda Þórðarsson á Leirhöfn. Hann var sá af eldri mönnum, er sýndi mestan áhuga. Hann gekk hiklaust og óskiptur í þennan félagsskap, og var einn beztur félagsmaður upp frá því, meðan hann lifði. Svo vóru ~~þá~~ þeir Sigurður Pétursson á Oddastöðum og Jón á Ásmundarstöðum ~~þeir einu eindregnu og sýndu verulegan áhuga hér~~ í upphafi. Jón stofnaði síðar Sléttideild í félaginu. Í Öxarfirði ~~var~~ átti málið einna erfiðast

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

uppdráttar. + ~~Af hinum~~ Metal efnaðri bændum var það aðeins einn, er vildi eða gat ~~sinnt~~ því nokkuð: Páll bóndi Jóhannesson á Austurlandi. + Hann var ~~töluverð~~ nokkuð kunnugur Kaupfélagi Þingeyinga, og hafði verið félagsmaður þess. + Hann var því sjálfsagður forgöngumaður að deildar myndun. + Meltu bændurnir og efnuðustu voru meira ~~og~~ eða minna háðir Húsavíkurverzlun (O. W.), annars vegar vegna skulda og hins vegar fyrir vináttusakir við verzlunarstjórann, + Þórð Guðjohnsen. Hann var, sem kunnugt er, mikilhæfur drengskaparmaður. + Verzlunin hafði margt vel til þeirra gert, og nokkurn kostnað haft vegna Þjarlagðar þeirra. Verzlunarstjórinn var áhrifamikill maður og þyngur á bárunni, ef á móti honum var unnið. + En ~~að~~ af studningi Þingeyinga hafði eg fyrst og fremst ~~treinað~~ treyst er eg fór þessa ferð. + Til Fjallamanna náði eg ekki í þessari ferð, en þótti ist geta ~~byggt á~~ treyst þátttöku þeirra. +

Þó at málið væri nú komið í verulega hreifingu og stefnt að vissu marki, sem fundurinn í Þrestholum hafði sett, þá var ekki líklegt, að til framkvæmda gæti komið á árinu, sem í hönd fór. ~~Það stóð enn~~ Fáir stóðu undir þessu merki. + Orðuglestarnir ~~fremundan~~ vóru miklir. + Það var eftir að tryggja upp siglingu á Kópasker. + Þar þurfti að koma upp húsi og bryggju og öðru, er til verzlunar heyrði. ~~Það~~ Þurfti ~~töluverðan~~ eigi allmikinn áhuga og trú á málefninu, til að bindast ~~svona lagaðum~~ slíkum félagsskap, + sem var enn í lausu lofti. + En eg vissi vel, að áhuginn mundi fljótt dofna, ef ~~þegar væri~~ eða ekki yrði þegar snúið sig að því, + að stofna til viðskifta, eða gera verulega tilraun ~~í þessu~~ til þess.

Eftir ~~að eg kom heim úr ferðinni~~ heimkomu mína skrifaði eg strax L. Zöllner í Newcastle, + og einnig umboðsmanni hans, er síðar varð félagi, Jóni Vídalín. + Eg hafði nokkuð dálítil kynni af þeim báðum. + Eg óskaði

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

vids kipta, með þeirra milligöngu, og fór fram á, að þeir senda vöru til Kopaskers nesta sumar. Skýrði eg Jóni Ísdalin frá félagi þessu, sem væri aðeins í fæðingu, og albúi aðstoðu þess. Eg fékk svo fljótt svar, sem póstferðir leyfðu, og loford um, að fá vöru sendar til Kopaskers í júní, ef vöru pöntun ~~yrði vari~~ yrði svo mikil, að það borgaði sig fyrir skip það, sem þeir höfðu í förum ~~að koma þar vit~~. En að sjálfsögðu þyrfti að koma á móti full og trygg vöruloford.

Þá lögðum við félagarnir aftur norður seint í Febrúar mánuði. Hugsuðum við gott til þess, að sjá aftur kunningjana, og ~~nota~~ veitingahús á hlýjum viðtökum. Gekk nú allt greiðarlegar í fyrra sinni. Dagar lengri og ferð samlegt. Kom til orða, að við ferum lengra austur, eins og fyr var ætlað. En bréf að austan sneru mér frá, að fara austur á Þórshöfn. Þistlar og Langnesingar mundu gjarnan vilja vita fyrst, hvernig þessum félagsskap ~~ætlaði~~ veiddi af, enda fullseint, að hefjast handa á þessu ári. Þórshafnarfélagið komst á fót næsta árin eftir. Þegar við komum út í Núpasveit, bókum við Júlíus það ráð, að skipta með okkur verkum. Hann fór í kring Sléttu, til að safna pöntun þar og vöruloforðum, með deildarstjóra og sömuleiðis í Núpasveit. Eg fór fram Öxarfjörð og náði Austuralandi, til Páls bónda um kveldið. Hann fór hann þá ~~um~~ ~~á~~ stofnað Öxardeild, með ~~ótal~~ morgum mönnum, og nokkrum af þeim úr Kelduhverfi, safnað pöntunum og tekið vöruloford. Eg lagði svo upp á Hólsfjöll með fylgdarmanni frá Austaralandi. Vil eg skýra dálítið frá þessari ferð, af því hún varð mér ~~bókvisst~~ nokkuð erfið.

Við lögðum af stað snemma dags í nokkru frosti og sunnan stormi. Ferð var þungt og gekk ferðin seint. ~~Fór~~ Fylgdarmaðurinn var ~~á~~ línast, er kom nokkuð upp á sandinn, og tafðist eg meir og meir. Leið eigi á löngu, áður hann treystist ekki til að halda lengur á móti veðrinu, enda var hann ekki vel friskur. Var þá ekki annað ráð, en að snúa við, ~~enda~~ þótt vöruvöruleysi kæmi þó nær á miðja leið. Fórum við þá á skíðin, sem ekki höfðu gengið á móti stormunum,

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

en nú flugu þau ferðlan konum, ~~og~~ niður hallan. En ekki leið á löngu áður veður tók að versna; gerði vestan, og síðan norðvestan skaza með blindhríð. Er það eitt versta veður, sem eg hefi verið úti í, enda lengi í minnum haft víða norðanlands. En þá vórum við komnir heim undir Austaraland, er brast á. Í þessa nótt varð úti á Fljótsheiði unglingspiltur frá Einarsstöðum í Reykjadal. Næsta dag var bjart veður og sunnan stormur ~~sem~~ ~~einsog~~ daginn áður. Fylgdi mér þá Páll bóndi sjálfur; var það einnig erfitt ferðalag; komst eg því nær uppgefinn að Hólsseli um kveldið, með tilstyrk Páls. Þóttist eg þó orðinn ~~tala~~ allvel ~~vel~~ hjálfaður og vanur erfiðu ferðalagi þennan vetur. Á þriðju daga náði eg fjallönnum saman og kom á fundi í Hólsseli. Var þá stofnuð fjalladeild, eg hélt með öllum bændum á Hólsfjöllum. Tók eg þar við pöntun þeirra og vöruloforðum. Var Ólafur bóndi Sigurðsson á Einarsstöðum kosinn deildarstjóri. Næsta dag var mér fylgt eftir fjöllin í Mývatnssveit. Það var síðasta göngufraukin, sem eg hafði í ferðinni. Fám dögum síðar kom Júlíus með pöntun Skútu- og Núpadeildar ~~fám dögum síðar~~. Var þá þessu ferðalagi lokið, og málið var nú komið á þann veg, að K. N. þ. var orðið starfandi félag, tveim mánuðum eftir, að við þessu var hreift, á fundi fárra manna í fyrsta sinn. Nýlina 3)

Þessi fyrsta vöru-pöntun var ekki stór, frá 40-50 mönnum í 4 deildum, en vöruloforð vóru víðleg. En það vóru faðir á fæti, ull og æðardúnn. Pöntunina sameinaði eg og sandi hjá Jóni í Múla, er verið hafði alþingismaður Norðmýlinga um eitt skeið. En til þess þurfti eg að fá aðstoð, því það var vandaverk og eg ekki vanur því. Pöntunin var fjölbreytt, og tók yfir flestar nauðsynjar manna á þeim tíma, smáar og stórar. Verðlista og sýnishorn af kramvöru, járnvöru o. fl. fékk eg hjá K. þ. til afnota.

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Pönturin var ~~[illegible]~~ nokkuð margbreytt, úmis konar smávörur og kramvörur. Margir félagsmenn pöntuðu þegar í upphafi flestar eða allar naudsynjar sínar til ársins og lofuðu á móti öllum gjaldeyri sínum. Vöruböntunina sendum við í Marz og báðum um vöruna í Maí. En svo leið allur Maí og mikið af Júní, að ekki kom skipið, og ekkert frettist, því enginn var siminn. Er mér bið sú minnisstæð. Flestum mun hafa fundist, að mikið vari undir komið, hvenig nú ~~[illegible]~~ tekist í byrjun. Enginn hafði hugmynd um, hvenig takist að koma vörum á land úr gufuskipi á smábátum og aðeins litilli lausabryggju í landi.

Hver dagurinn var okkur betri leið hjá. En svo einn sólskinsdag seint í Júní sést skipið koma austan flóann. ~~Lóss~~ Hafnsögumaðurinn var Jón Ingimundarson á Brekku, fór fram er skipið nálgaðist. Fyrsta gufuskipið, sem kom til Kópaskers, skreið inn á höfnina og nærri landi, rétt sunnan við lækjarósinn. Í land kom svo stór uppskipunarbátur úr Húsavík, hlaðinn vörum okkar og sex Húsvíkingum, þar á meðal Júlíus Ólafssyni, sem hafði stýrnað í þessu, og sem kunni sér vel. Sett var fram lausabryggja og vörunum skipað upp í sandinn. Tók það litinn tíma og gekk vel og fljótt að losa skipið. Það fór svo með bátinn og mennina þar nær alla leið til Húsavíkur til baka. Skipið hét Stamford og var Norskt; sömuleiðis skipstjóri er hét Gemre. Var hann nokkur ár í förum til kaupfélagsins og kom jafnan hér. Varð hvorttveggja vinsælt hér, skip og skipstjóri; enda komu hér ekki önnur gufuskip um nokkur ár. Vörunum var hlaðið upp í sandinn, skammt ofan við bæinn og þakkar með ábreiðum, ~~[illegible]~~ sem komu ásamt vörunum. Hraðboði var sendur um sveitirnar með fréttir þessar, og náðist í alla deildarstjóra snemma daginn eftir. Var þá aftur í þungavöru skipt milli deilda, - eða í tíu staði, en

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

smávaran var flutt heim í stofu á Snartastöðum, og henni skipt þar í deildir. En eg hygg, að flestir deildarstjórar hafi flutt hana heim til sín, og afhent hana þar deildungum. En hver pantandi sótti sína þungavöru í Bandinn, eða kom hennar á næstu bæi. Ekki munu hafa liðið nema nokkrir dagar, þar til hver hafði fengið sitt. En ánægjan yfir öllu saman var almenn og óskipt.

Áður en deildarstjórar fóru heim, var skotið á fundi með þeim. Ekki var þar gert annað en komið sér saman um verðlagningu þessara vara og starfsfilkögun við móttöku innlendra vara til haustsins. Ekki hefi eg neina fundargerð héðan, enda ekki um lögmætan fund að ræða. Þá var þessum þátti viðskiptanna lokið fyrir árið. Menn fengu óskemmdar vörur og allgóðar heim til sín, og margir aðal-ársþarfirnar af innflutti vöru. Vörurnar verðreiknaði eg fljótlega, með því að leggja 6% á fakturuverð vörannar og 4% fyrir vöruhúsum. Kom þá í ljós, að hún var að m. k. 30% ódýrari en hjá samberileg vara hjá Ó. T. W. eða nálægum kaupmönnum. En deildarstjórar munu flestir hafa tekið 1% af sömu vörum í sín laun. Þessi verðlagning var hér um mörg ár, því var óbreytt, eða meðan „pöntunin" var í gildi. Vörur þessar með álagningu voru aðeins um 6000.00 kr. en félagsmenn eða pantendur um 40.

En þá var eftir hinn þáttur af starfinu þetta árið, sem ekki var vinna, að safna saman og koma frá sér innlendu vörunni. Félagið var húslaust, en það ráð var tekið, að fá heyhlöðu á Snartastöðum til að geyma þar allt. Þar var hún aðgreind, vegin og sett í sekki. Ennfremur var bekk á móti aðardúni og skemmum í hlöðunni. Tók síðan Hollengst teglskip þessar vörur, seint í júlí, og gekk það slysalaust.

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Aðalinnleggið vóru nú sauðirnir. Vóru þeir ~~vegnir~~ vegnir um haustið í hverri deild, eftir sömu reglum og K. þ. hafði sett sér, og síðan reknir til Akureyrar. Var það þeim erfiðleikum bundið, sem gamlir menn sínir muna nú; allar ár og sprænur vóru óbriaðar. Fyrst varð að ferja allt á fremur litlum pramma yfir Jökulsá, og svo að sundleggja á nokkrum stöðum áður lauk. Aðvísu þekktu menn þetta áður frá fjárkaupum Englendinga; en nú var sá munur inn, að sauðirnir vóru í ábyrgð sendanda, brenda, og fluttir á þeirra kostnað, þar til þeir vóru seldir í Englandi. Svo var og um alla útflutta vöru Kaupfélagsins. En þar var lifandi útflutningur sauðfjár lang áhættumestur. Sauðir frá K. N. þ. vóru fyrst seldir með sauðum frá K. þ., en sérmerktir; með björuband yfir snoppu, og verði skipt eftir þyngd þeirra. Þessi sambandssala var aðeins þetta ár og næsta, að mig minnir. Vakti hún nokkra tortryggni og óánægju í báðum félögum, er hér skal ekki orðlengd. Síðan vóru þeir ætíð seldir sér. Fékkst ætíð fyrir þá hærra verð hlutfallslega eftir þyngd.[y] Auk þess var meðalþyngd þeirra hærri en annars útflutningsfjár frá landinu. Sauðirnir, eða merkið: björuband um snoppu, fékk nokkurt orð á sig í Englandi. Enda munu hédan hafa verið vandað meira til útflutningsfjár en annarsstaðar frá landinu. Samilegt verð fékkst yfir leitt fyrir útflutnings vöru K. N. þ. og þoldi fullkomlega samanburð við það, sem kaupmenn ~~Vestanlands~~ á eiðlu

y) En eða sauði

Útfluttar vörur Kaupfélags Norður-Þingeyinga árið 1894.

538 sauðir á kr:		9170.21
33 ballar ull	"	3084.27
105 pd. æðardúnn	"	914.27
Skinnavara	"	256.57
Samtals	"	~~13875.32~~ 13425.32

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Var þetta allt að hálfu harri ~~upp~~hæð en aðfluttu vöruar-
náma; mismuninn fengu menn í peningum við reikningslok.
Báta margir ~~borgað~~ greitt skuldir sínar við Ø. & W. og aðra; ~~borgað upp~~
~~bergjöld~~ ~~Var~~ margir félagsmenn munu þó hafa átt aðársviðskipt-
um lokunum nokkur peningaráð; var það áreiðanlegt nýtt fyrirbrigði.
Verzlun var þó ekki góð, þótt síðar versnaði. Lágt verð var á vorum.

Almenn ánægja mun hafa ríkt um viðskiptin; enda rattist
betur fram úr ýmsu en vænta mátti. Var því ánægjust, að félaginu
mundi aukast fylgi, og ~~umsetningin~~ verzlun vaxa. Eðlilega voru það
yngri menn, er leiðtoganum; eigi síður þeir efnaminni. Nokkrir eldri
bændur tóku ástfóstri við félagið þegar frá upphafi, og héldu það. ~~ít.~~
Er þess að nokkru minnst áður hér af framan. Fundi þá sem nú var
var aftur komið á að Brekku, snemma árs 1895. Var þar kosin
bráðabyrgðarstjórn, og endurskoðendur reikninga. Þar var ákveð-
ið að halda fulltrúafund seint á árinu. Skyldi kjósa einn fulltrúa fyrir
hverja 10 félagsmenn, til þess ~~sækja fundinn~~ sækja fundinn auk deildarstjóra. Þar skyldi
samþykkja lög fyrir félagið, og reglugerðir um helztu störf þess,
~~Kjósa~~ kjósa stjórnina, og ráða yfirhöfuð fram úr öðrum framtíðarmálum.

Litlu eftir þennan Brekkufund var farið að halda deildafundi.
Batnaði þá við ~~fólksfjölg~~ allmargt af nýjum mönnum. Tóku nú deildar-
stjórar að safna pöntunum. Var nú pantað nokkuð meira og
fjölbreyttari vöruar en áður; yfirleitt allar naudsynjar manna, sem
frá útlöndum komu, t. d. almennur búðarvarningur, þó búðina sjálfa
mundi senni lega vanta enn. En nú var pantaður timbur í vöruhús
og að nokkru efni í bryggju, eins og ákveðið hafði verið á Brekku-
fundinum. Enn fremur nokkur verzlunaráhöld. Þessar vöruar,
eða öll pöntun til félagsins, kom ~~um sama leiti~~ í sama mund og árið áður, og var
sem nærri helmingi meiri að verði ~~og árið áður~~ en áður. Allgóður upp-
skeruarbátur hafði verið keyptur handa félaginu. Sekk vel eins og
áður að koma vöruum á land. Var þeim skipt á sama hátt og fyrra ár,

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

því enn var húslaust. En nú var flýtt fyrir – að koma upp húsinu og smíðið gamla „pakkhúsið", sem nú er kallað svo, en er enn þá því nær sem nýtt að viðum eftir nær hálfa öld. Minnir mig, að húsið væri komið svo snemma upp, að hægt varð taka á móti ull, ásardúni og fleiri útflutningum vörum á venjulegum tíma.

4) Hinn vágerði fulltrúafundur, sem áður er getið um, var haldinn á Austara-landi 2. Nóvember 1895. Komu þar þeir menn úr hverri deild, er atkvæðisrétt höfðu, endurskoðendur félagsins og fleiri. Þar var lagt fram frumvarp til laga fyrir félagið, og samþykt með nokkrum breytingum. Þar var kosin fyrsta lögmæta stjórn félagsins, og endurskoðendur. Þar voru lagðir fram reikningar félagsins og samþykktir. Lög félagsins vóru að mestu sniðin eftir kaupfélögum með deildaskipulagi, sérstaklega K.þ. Verður að minnast nokkru nánara á það, því farið er nú að fyrnast yfir það eftir svo langan tíma: þetta skipulag hafði félagið bjargast við liðið ár og bekið eftir K.þ., þótt engin lög veri fyrir því. Deildir voru settar, deildarstjórar kosnir. Þeir önnuðust öll viðskipti deildunga sinna, og báru ábyrgð á þeim. Þeir sáu jafnvel um afhendingu allra vara til deildunga, en því var breytt síðar og að miklu um leið og húsið kom upp á Kópaskeri. Hver deild var viðskiptaheild út af fyrir sig. Framkvæmdastjóri hafði innávið aðeins skipti við deildirnar eða deildarstjóra; en þeir og deildir hafði sína aðaltryggingu í samábyrgðinni, sem var endurtryggjuð árlega. Mér er ekki kunnugt, hvort þessi „solidariska" ábyrgð er enn notuð í kaupfélögum með deildaskipulagi. Nú var þetta skipulag fest með lögum og reglugerðum, og hélst það óbreytt til 1915, er heita mátti, að því vari gjörbreytt; þýðingar fyrirkomulagið var lagt niður og framkvæmdastjóri rök reikningshaldið við hvern einstakan mann. Að öðru verður ekki hér ekki frekar um það skipulag rætt.

Þegar á fyrstu árum K.N.þ. var tekið upp, að fá frá útlöndum

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

allar naudsynjar félagsmanna, er þeir báðu um og þóttust þurfa - nema áfengi, sem félagið flutti aldrei, eða pantaði. Var mér kunnugt, að sum stærri heimili þurftu ekki árum saman, að leita í búðir kaupmanna, svo nokkru nemi, þau sem lögðu stund á það að skipta alveg við kaupfélagið. Kennhér vöru þó vanir að taka út mestallar sínar ársnaudsynjar í einu í þessum sveitum, áður kaupfélag kom til; ~~þaðgerðu~~ kvöldverzlunarhætti þeir, sem getið er um hér að framan. En ekki liðu mörg árin, þar til þella fór að breytast, einsog síðar verður ~~komið á~~ að vikið. En þess má geta, ~~er~~ ~~er búsettur, hafði þá kaupbúðum~~ margt það, sem Kaupfélögin flutti inn, hafði engin verzlun hér í búðum sínum eða ~~pantaði~~ verzlunarstöðum, og hefir ekki enn í dag. Kaupfélögin urðu til þess fyrst að flytja inn stærri og dýrari búsáhöld og vélar, en áður tíðkaðist. Rjómaskilvindur eða aðra slátturvélina sem til landsins kom, flutti K. N.-Þ. annað eða þriðja árið til landsins, og margar síðan. Þessi vél er enn ~~nýtt~~ nýtt og nothæf. Eldstór og ofnar þekktust valla áður á sveitaheimilum. Skilvélarnar ~~hinsvegar~~ lengur kaupfélögin og komu þeim inn á hvert heimili í þessum sveitum. En ~~það mun~~ lengi ekki ~~hafa verið nema~~ munu aðrir en nánustu vinir og stórbændur hafa notið kaupmanna ~~sem gróðrar~~ náðar að panta einstaka hluti ~~í gegnum~~ frá útlöndum meðtilstyrk verzlana kaupmanna. En eitthvað munu þeir hafa lært þar af kaupfélögunum, sem létu japnstganga yfir alla.

Útfluttar vöru K. N. Þ. vöru fremur fábreyttar og eru enn. Það eru sauðfjárafurðir og eðardúnn, lítið eitt af lýsi og selskinnum. Lifandi útflutningur sauða hófst hér með félaginu og hélzt samfleytt til 1912. Hann var aðalþáttur í starfsemi Kaupfélagsins til 1909. Þá var fyrst tekið slátrfé á Skópaskeri. Hafði áður verið tekið um nokkur ár á K. Þ. á Húsavík og í fleiri félögum. Útflutningur lifandi fjár var erfiður og hættulegur, en verðið var hærra lengst af,

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

jafnvel eftir að innflutningsbannið enska kom. Var slátrað fé þaðí sóttkví, en stundum flutt til Belgíu, og einu sinni til Frakklands. ~~Lifandi~~ Útflutningur lifandi geldfjár frá Íslandi verður sennilega aldrei tekinn upp aftur. Hann var afar mikill og merkilegur þáttur í verzlun ~~vorri~~ um rúm 20 ár. Þrif kaupfélaganna víðs vegar um land ~~byggðist~~ hvíldu á henni, og þó einkis fremur en J. N. þ. Áður en félagið reis á legg höfðu Englendingar keypt hér fé um nokkur ár, ~~gegnum~~ hjá kaupmönnum Húsavíkurverzlunar, en verðið var lágt, og lagra en í innsýslunni. Það þótti of fjarri útskipunarstað, og Jökulsá var afleitur þröskuldur. Það þótti kostnaður mikill og nokkur áhætta að koma fénu til Akureyrar. Verðið var svo lágt, að sumir bændur austan árinnar kusu heldur að reka fé sitt á blóðvöll til Húsavíkur. En eftir að J. N. þ. kom til sögunnar var verðið tiltölulega hærra en ~~nokkurs staðar~~ annars staðar á landinu, að m. k. öll seinni útflutningsárin. Það sem ~~eyðilagði lifandi útflutninginn~~ kom útflutningi á lifandi á koldan klaka eigi síður en brezka bannið, var vælfé sem farið var að senda öll seinni árin, og ekki var útflutningshæft. Enda brugðust ~~oftast~~ vorir búnaðarhættir sem aldamótin; sauðirnir hurfu en dilkarnir komu í staðinn. J. N. þ. reyndi ~~einnig~~ einnig á sinn hátt að vanda sitt útflutningsfé, enda fékk það nokkurt orð á sig í Englandi, eins og áður er sagt.

5) Mér finnst það réttmætt og verðugt að taka hér upp nokkra þætti úr sögu sauðaútflutnings Norðurþingeyinga. ~~Lýsingin~~ Hann lóg eiginlega yfir 18 ár, að mig minnir, en eitt eða tvö ár féllu úr, er leið að lokum. Hann var alla tíð erfiður og áhættusamur. Fyrsta árið var rekið til Akureyrar og næsta til Húsavíkur, og gekk að vísu slysalaust, eins og áður er getið, – með miklum erfiðleikum og kostnaði; enda vildu félagsmenn fá því breytt, og sauðina teknir á Króna-

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

skeri; en þá var ~~snúið sér~~ hofið til Þórshafnar; þótti það líklegri höfn en Þórasker til sauðatöku, enda hafði Þórshafnarfélagið fullkeins margt fé þá og K. N. þ. Gekk þetta samlega vel og slysalaust eittár 1896. En næsta ár var hrakfallaárið mikla, 1897, sem görnlum mönnum er minnisstætt. Sauðir K. N. þ. vóru þá aftur reknir til Þórshafnar. En eftir að það hafði beðið þar hálfan mánuð, þóttist, að ~~sauðatökuskipið skipið sem átti að taka fé~~ hefði farizt. Varð nú að reka sauðina til Vopnafjarðar og koma þeim þar í skip. Þeir vóru svo reknir í kring strandir í vetur ~~í~~ fóru yfir vatnaskil. Tóku það nokkra daga. Þá urðu þeir enn að bíða meira en viku eftir skipi því, sem taki þá; - en svo endað í þetta með því, að skipið gat ekki tekið alla sauðina; nálægt fimmtungur var eftir, eða hátt á annað hundrað. Hvað var nú að til bragðs taka? ~~gera?~~ Beinast lá fyrir að slábra sauðunum ~~þeim~~ þar ~~sem~~ á staðnum, en þess var enginn kostur; enda var nýjársvíðrði; þótt engist hefði. Vóru þeir svo reknir sömu leið til baka inn í Núpasveit. ~~Var~~ Þá var komið langt fram í Nóvember og ~~hafði þá~~ sauðirnir verið mikið á annan mánuð á hrakningi, lengst af í vondri veðráttu, slyddum ~~og blíðum~~ og snjókomum. Var nú ekki annað fyrir hendi, en koma þeim í fóður, en það gekk ekki greiðlega. Þeir vóru orðnir magrar eftir allan hraleningin, og ekki líklegir til að spjarast með öðru útigöngufé. Þeir vóru samt teknir í fóður af góðum mönnum; fleiri vík sjónum, en sumir reknir upp á fjöll. Mörgum þarnast til um þenna skaða, sem hlýti hér að verða; það mundi verða ef til vill banabit félagsins, sauðirnir verði settir á „guð og gaddinn". Félagið varð að kaupa þá með því meðalverði, er fengist fyrir hina ófluttu sauði. Auk þess hafði fallið á þá

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Kostnaður.
mikill. Ten K. N. P. átti þá ekkert skuldlaust, nema húsið
að mestu. En sauðirnir, sem úr þeim voru, fengu einnig hrakföll
og fóst eitthvað af þeim. Gerðu þeir víðlega 9 aura þaunduverð
eða kr. 9.10 100 punda sauðurinn. En meðalverð sauðanna
varð sem nest 12 krónur. Brennimerkja átti sauðina vandlega
félaginu, með K. N. P. Nokkur brennimörk voru smíðuð. Ekki var hægt
þá að koma þessu merki í markabók. Í raunni var það
margt ~~sem sýndist gjöra þessa forekomu slæma fyrir félagið~~ sem til vinna. Óhuplla þótti hún félaginu.
En betur vellist ár. Veturinn varð sæmilegur. Fénaður komst
sæmilega af hér í Norðursýslu. Þeir, sem fóðruðu sauðina,
skiluðu ullinni verkaðri í félagið; en sennilega hafa þeir
ekki allir náðst til vinnings. Fóðrið við sjónn kostaði tvær krónur
en á fjöllunum, ~~kr. 3.00 þjóð.~~ Hyrningsgat, ~~fjárkaup~~ á ullinni hafi verið talinn
blín hefir því ~~fyllilega~~ fullkomlega ~~borgað~~ gráðið fóðurið sauðanna. Um
haustið tíndust sauðirnir af öllum réttum í sýslunni, og sumir
austan úr Vopnafirði, – en þeir ~~komu allir á endanum~~ heimtust allir á lokum nema
einn; – og flestir náðu þeir í útflutningsfé, og komust til Englands.
Þeir vógu vel, og ullmatið yfir meðallag í félaginu. Nú var
100 pd. sauður í félaginu 12 kr. 10.70. Meðalverð sauða mun
hafa verið um 14 kr. en sauðir 16. N. P. 16–18 kr. Verð eg hér
– því miður – að fara eftir minni. Hefir því kaupfélagið
hagnast á þessu um nokkur hundruð krónur. En það stendur
áreðanlega í pakkhússkuld við þá, sem fóðruðu sauðina
og sáu um þá. Til dæmis eru þarna vanhöld minni en eg
þekki nokkur dæmi til um heilt ár á svo stórum fjárstofn.

En þetta haust og upp frá því voru sauðir K. N. P. teknir
á Kópaskeri. En erfiður var þessi útflutningur og oftast
hættumikill. Eitt sinn tók (tók) það 10 daga að koma sauð-
um ~~fram~~ út í fjárflutningaskipið „Frið pjóf", er lengi var hér
á fóðrum fyrir kaupfélögin. Varð flest af fénu að bíða í landi

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

en sumt á skipunum, er varð eftir ~~ótrekaðar~~ endurteknar tilraunir að ná fénu upp borð, að hverfa til Eyjafjarðar og bíða þar byrjar. Munur flestir skipstjórar hafa horfið frá heldur en bíða, en skipstjórinn á Freðfjöfi ~~fekk ofæluð, var ókunn~~ vár kunnugur ass og gótt lyður, ~~og~~ enda vissi, hvað í hífi var. Minnisstætt er og ~~aldur~~ öldungum mönnum eitt haust litlu eftir aldamót, er mjög stórt sauðaskip átti að taka fé á Kópaskeri 24. September. En kveldið áður og nóttina gerði ~~eftirmunalegt~~ ofsa-vestanveður með ~~kaf~~ snjókomu; braut bryggjuna og eina upp skipunarbátinn, er félagið átti. ~~Ótíð var ekki gott.~~ Hafði hún náð panglega. Fé var komið á staðinn; skipsins von á hverri stundu, og vitað var það mundi alls ekki geta tafið lengi, meira en ~~hálfhlaðið af~~ hálfhlaðið fé. ~~Ekki~~ Þó var ekki ~~sem~~ gefið upp. Þegar veðrinu slotaði var farið að koma upp bráðabyrgðabryggju, að mestu úr brotum ~~þessar~~ þinnar gömlu. Fjarrellin var ~~reist við~~ ~~Það var illt~~ Stór fiskibátur var rétt af Sjótnesi og tvir minni bátar fengust. Að þessu loknu kom þetta stóra skip í betra veðri. Það hafði, því betur, tafizt um tvo daga; framskipun sauða gekk fljótt og vel. En þarna var ~~sem~~ sem oftar í hangandahári, að hægt væri að losa ~~sig~~ við sauðina.

Nýtt línu: Aðeins einu sinni varð félagið fyrir miklu tjóni á sauðum sínum. Það ~~tekk~~ tekk á lítið skip, og víst vatta hefð til útflutnings. Annað fé ~~fór~~ flatt þá ekki ~~nema þá~~ heim en frá Kópaskeri. Það fékk vondan sjó, fórst ~~ítólulega~~ margt af fénu; fengum vér aldrei að vita, hvað margt, ~~En þá var sjóðsi~~ En fórst allt ~~af dekkinu í hafi sópast af pilfari á sínu ólagi~~ á skipinu var ~~sagði~~ sagði maður, er ~~var vér vitni hennar voða sjón.~~ vitni. Í þetta sinn fengum vér ~~ítólulega~~ minna verð fyrir sauðina ~~þeir~~ vorir en áður. ~~Ótíð~~ Annars fengum vér ágætis verð, eins og áður var gekið. Þó að ~~tíðandi~~ útflutningur sauða verði líkast ~~kirði~~ skiptafi fyrir K. N. þ. meðan hann stóð, munu flestum félagsmönnum hafa ~~verið kær~~ þótt góð umskiptin, er slátrun var tekin upp.

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Frá stofnun félagsins til aldamóta óvru fremur slæm ár. Verð á landvörum mjög lágt og lengra en nokkurn tíma síðar. Verð á aðfluttum vörum var að vísu einig lágt hjá kaupfelögunum, sem voru þá komin víða um land. Vetrátta var mjög óhagstæð og ekki gott yfirleitt. En hagur manna batnaði þó samt. Með verðfalli útlendra vöru, sem kaupfélögin komu á stað á, þar sem þau náðu til, gátu menn veitt sér margt, sem áður var ekki hægt, og efnin jukust; búin stækkuðu, þó hægt fyrir. Um verulegar framfarir var ekki að ræða í þessum sveitum, í jarðabótum, húsa eða öðru. Það beið aðmestu nýrra alda.

Reinsog áður er getið, var það venjan, áður en félagið kom á fót, að bændur flestir tóku ársþarfir sínar í einu á kaupstaðnum hvort heldur var hjá lausakaupmanni eða blúsavitsurverzlun, sem flutti naudsynjar manna austur. Menn um brá því eigi við, það þessu leyti, þótt kaupfélagið hefði sömu aðferðina. Það átti erfitt með að skipta pöntun sinni fyrstu árin, því á hún var svo lítil; en hitt var þó fremur, að engin skip fengust til að koma hér á haustin, þar til saudaskipin fengust til þess, og nokkru síðar komu strandferðirnar. Með saudaskipunum gat L. Töllner sent okkur vöru, og var það tekið upp um aldamót, að matvörur voru fluttar til félagsins á haustin og fleiri þungavörur. Var það kallað vetrarpöntun, og var ekki notað fyrr en eftir nýjár, og þá afhent eftir pöntun gegn vöruloforðum. Lengst fleskum þessi var notkuð fram á sumar, en áður hafði verið þrengt í búi margra á vorin, enda áttu efnalítir menn erfitt með að lofa gjaldeyri fyrir ársþarfir sínar í einu. Þessi vetrarpöntun var fyrst þó ner aðeins matvæli en síðar bætt við, kaffi sykri, tóbaki og nokkru fleira.

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

En upp úr þessu mynda svo vísir til söludeildar K. N. þ., þ. e. vörum var þjölgað, smátt og smátt, sem ekki voru pantaðar fyrir fram, og félagsmönnum veittur kostur á (til kaupa.) utanfélagsmenn fóru þá einnig að gerast áleitnir, því engin verzlun var þá á Króparskeri. Höfðu félagsmenn drjúgum (drjúgum) frá upphafi, ~~lánt þeim vöru gegn um~~ miðlað þeim af pöntun sinni. Og sumar vörur þar voru eigundir, er allir reyndu að fá frá félaginu, bæði fyrir leikilegan verðmun og hjá kaupmönnum, eða fá fengust ekki, því kaupfélagið flutti inn allt, sem um var beðið, ~~svo að þegja allt sem beðið var um~~, en kaupmenn gerðu það ekki, ~~á mörk~~ fyrir almenning. Árið 1906 lét félagið sölulæki á Króparskeri, og var þegar samin reglugerð fyrir söludeild kaupfélaga og peningeginga. Var þar heimilað verzlun við utanfélagsmenn. Peningaverzlun var það ekki fyrir félagsmenn, og er vaunar ekki enn í dag, en ársarðir deildarstjóra var aðal verðmiðillinn, en bak við þar var vöruvöruvöruv

sögn. En hún seldist. En þeir náðu sér niðri á erlendu vörunni; þar var allur viðskiptahagurinn, og honum vörðu engin takmörk sett. Hér var því sama sem engin peninga umferð, þar til 12. N. þ. kom til sögunnar. Fyrsta ár þess fékk félagið peninga fyrir nær helming vörunnar, sem út var flutt. Að vísu hélzt þetta ekki þannig áfram, en 12. N. þ. flutti inn meiri peninga móts við vörumagn, en nokkurt annað kaupfélag, sem eg hafði kynni af. Menn báru um peninga jöfnum höndum og vöru, einkum gegn sauðum. Gat félagið lengstaf greitt áðurnefnd þeirra að hálfu löngu fyrirfram en hitt við veiðiningslok. Vegti þurfti að greiða af peningum, sem menn tóku fyrirfram, og af skuldum við áreslok, ef einhverjar voru. En þessu kunna félagsmenn fyrst illa. Skrælingjaverzlun kaupmanna hafði lengst framan af verið verzlun af vöruvöruhöttum síðarra manna. Vextir þekktust ekki í viðskiptum þeirra. Fátæklingar þeng að vísu ekki að skulda við áramót hjá kaupmönnum, en stórbandur og víðkipmenn oft þúsundir króna. Kaupfélögin tóku þegar upp þá viðskiptahætti, er í gildi voru hjá menningarþjóðum, eftir því, sem við varð komið; en það verður ekki skýrt nákvæmlega rema á nokkuð löngu máli. Nú er þessu sleifarlagi veiðaverzlunarinnar, að allmikluleyti lokið fyrir áhrif kaupfélaga.

b) Fyrstu ár kaupfélaganna vöru menn ófúsir að leggja nokkuð á sig til að safna í sjóði, enda mátti heita krepparár til aldamóta. Í kostnaðarsjóði félagsins, eða eiginreikningi sem kallaður var, safnaðist nokkurt fé, með 6% álagningu á innfluttar vörur og 1% útfluttar. Um aldamót stóð svo á reikningur svo, að hann hafði komið upp húsi, bryggju, uppskipunarbátum og nokkrum verzlunaráhöldum; þetta átti

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

~~þá~~ félagið á skuldlaust, og 8000,00 kr. innstæðu átti það auk á eigin-reikningi. En árið 1901 var stofnaður varasjóður Kaupfélagsmanna, með því að leggja 3% á ársposturn félagsmanna. Þetta var séreignarsjóður og átti fyrst og fremst að vera trygging fyrir vöruarpöntun hvers félagsmanns, og óvarðum skuldum og óhöppum. Eftir að sölu~~deild~~deildin tók til starfa verulega ~~[til starfa]~~ myndaðist séreignarsjóður af ágóða hennar, er nefndur var „stofnsjóður söludeildar". Árið 1910 voru ~~þá~~ sjóðir og eignir félagsins sem hér segir:-

1. Varasjóður Kaupfélagsmanna	Kr. 9530.00
2. Stofnsjóður söludeildar	„ 4635.00
3. Fasteignir félagsins og innst. í eigin reikn.	„ 8285.00
Samtals	Kr. 22450.00

Þetta er vöru innstæður deildarinnar ~~á~~ félagsins ~~sem~~ sem næst kr. 10,000.00, en skuldir voru þá orðnar nálægt ~~kr.~~ 4.000.00. Þá eru innstæður umfram skuldir kr. 6000.00.- Eru þá allar eignir ~~og~~ félagsins ~~eða félagsmanna~~ kr. 22450.00 + 6000.00 = kr. 28.450.00. Ef því er jafnað á félagsmenn, sem þá voru 75, kemur á hvern þeirra kr. 380.00. Það þykir nú ekki mikið fé, en á þeim árum þótti það ~~[illegible]~~ betra en ekki. Má til athugunar geta þess, að meðal-ársreikningur félagsmanna á K.Þ. fór ekki mikið fram úr þessu, eða allar tekjur og gjöld bóndans, sem gengu ~~svo að segja~~ að kalla alveg gegnum reikning hans við K.N.Þ. Félagsmenn höfðu þá ~~[illegible]~~ losað sig úr öllum skuldum annars staðar, en nokkrir þeirra skulduðu í félaginu, sem höfðu fengið hjálp til þess. Félagsmenn höfðu aukið bústofn sinn til muna, einsog reikningar þeirra báru með sér, og bætt hag sinn á ýmsan hátt. Enda kom nú batnandi árferði á allan hátt, með nýjum öld. Þrátt fyrir í félaginu hafði einhvern veg verið hag en jöfn, aldrei neitt afturkast.

(Hér er lokið þessum kafla.)

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur